

Ο ΠΟΝΟΔΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΝΤΕ ΚΟΥΙΝΣΙ

Στις αρχές του 19ου αιώνα ο Τόμας ντε Κουίνσι έγραψε ότι το ένα τέταρτο της ανθρώπινης δυστυχίας έγκειται στον πονόδοντο. Μπορεί κάλλιστα να είχε δίκιο. Η οδοντιατρική με αναισθησία είναι καθαρή ευλογία. Το ίδιο ισχύει για το καθαρό νερό και τις τουαλέτες με καζανάκι. Η πρόοδος είναι γεγονός. Ακόμα και έτσι όμως, η πίστη στην πρόοδο είναι προκατάληψη.

Η επιστήμη προσφέρει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Δεν κάνει όμως τίποτε για να τους αλλάξει. Σήμερα δεν είναι διαφορετικοί απ' ό,τι παλαιότερα. Υπάρχει πρόοδος στη γνώση, αλλά όχι στην ηθική. Αυτό αποτελεί κρίση τόσο της επιστήμης όσο και της ιστορίας, καθώς και άποψη κάθε θρησκείας του κόσμου.

Η αύξηση της γνώσης είναι πραγματική και –εκτός από μια παγκόσμια καταστροφή– είναι πλέον αμετάκλητη. Η βελτίωση στη δημόσια πολιτική και την κοινωνία είναι εξίσου πραγματική, ωστόσο προσωρινή. Είναι βέβαιο ότι θα χαθεί. Η ιστορία δεν είναι πρόοδος ή παρακμή, αλλά περιοδικά κέρδη και περιοδικές απώλειες. Η πρόοδος της γνώσης μάς εξαπατά κάνοντάς μας να θεωρούμε πως διαφέρουμε από άλλα ζώα, ωστόσο η ιστορία μας δείχνει πως δεν διαφέρουμε.

2 Ο ΤΡΟΧΟΣ

Θεωρούμε τη Λίθινη Εποχή περίοδο ένδειας ενώ τη Νεολιθική ένα σημαντικό βήμα προόδου. Στην πραγματικότητα, το πέρασμα από το κυνήγι-τροφοσυλλογή στη γεωργία δεν ωφέλησε συνολικά την ανθρώπινη ευζωία ή ελευθερία. Κατέστησε φτωχότερο μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων. Είναι σχεδόν βέβαιο πως στην Παλαιολιθική Εποχή η ανθρωπότητα βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση.

Η στροφή προς τη γεωργία δεν ήταν αυτονόητο συμβάν. Η εντατική συγκομιδή φυτών ίσως άρχισε πριν από είκοσι χιλιάδες χρόνια περίπου, η καλλιέργεια της γης πριν από πενήντα δεκαπέντε χιλιάδες χρόνια. Σε μερικά μέρη του κόσμου φαίνεται πως επακολούθησε κλιματική αλλαγή. Στη Μέση Ανατολή η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, στο τέλος της Εποχής των Παγετώνων, φαίνεται πως οδήγησε τους κυνηγούς-τροφοσυλλέκτες στις ορεινές περιοχές όπου, για να επιβιώσουν, στράφηκαν στην αγροτική οικονομία.

Σε άλλες περιοχές, οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες κατέστρεψαν το περιβάλλον τους. Μόνον όταν εξολοθρεύσαν τα μόα και ρήμαξαν τις φώκιες της Νέας Ζηλανδίας, οι πρώτοι έποικοι στην Πολυνησία στράφηκαν σε πιο εντατικές μεθόδους παραγωγής τροφής. Εξολοθρεύοντας τα ζώα στα οποία βασιζόνταν, οι συγκεκριμένοι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες καταδίκασαν τον τρόπο ζωής τους σε εξαφάνιση.

Δεν υπήρξε ποτέ μια Χρυσή Εποχή αρμονίας με τη Γη. Οι περισσότεροι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες ήταν εξίσου απόλυτα αρπακτικοί με τους μεταγενέστερους ανθρώπους. Ήταν όμως λίγοι και ζούσαν καλύτερα από τους περισσότερους που ακολούθησαν.

Το πέρασμα από το κυνήγι-τροφοσυλλογή στη γεωργία συχνά θεωρήθηκε παρόμοια αλλαγή με εκείνη της Βιομηχανικής Επανάστασης στη νεωτερική εποχή. Η ομοιότητα οφείλεται στο γεγονός ότι αμφότερα ενίσχυσαν τις ικανότητες των ανθρώπων χωρίς να αυξήσουν την ελευθερία τους. Οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες είχαν κατά κανόνα αρκετά για τις ανάγκες τους· δεν ήταν αναγκαίο να δουλεύουν για να συσσωρεύουν περισσότερα. Για όσους πλούτος σημαίνει αφθονία αντικειμένων, η ζωή με κυνήγι-τροφοσυλλογή πρέπει να μοιάζει φτωχή. Μέσα από ένα άλλο πρίσμα μπορεί να θεωρηθεί ελεύθερη: «Τείνουμε να θεωρούμε τους κυνηγούς-τροφοσυλλέκτες φτωχούς επειδή δεν έχουν τίποτε· γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ίσως είναι προτιμότερο να τους θεωρούμε *ελεύθερους*», γράφει ο Marshall Sahlins.

Η στροφή από το κυνήγι-τροφοσυλλογή στη γεωργία συνήθως θεωρούνταν μετάβαση από μια νομαδική ζωή σε μια μόνιμη εγκατάσταση, ενώ ουσιαστικά ήταν ακριβώς το αντίθετο. Οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες είναι εξαιρετικά κινητικοί. Ο τρόπος με τον οποίο ζουν όμως δεν απαιτεί συνεχή μετακίνηση σε νέες περιοχές. Η επιβίωσή τους βασίζεται στην ενδελεχή γνώση ενός τοπικού περιβάλλοντος. Η γεωργία πολλαπλασιάζει τον αριθμό των ανθρώπων. Αυτό εξαναγκάζει τους γεωργούς να επεκτείνουν την καλλιεργήσιμη γη. Η γεωργία και η αναζήτηση νέων εδαφών συμπορεύονται. Όπως γράφει ο Hugh Brody: «[...] οι αγρότες, όντας εξαρτημένοι από συγκεκριμένα χωράφια και έχοντας πολλά παιδιά, είναι αναγκασμένοι να κινούνται διαρκώς, να επανεγκαθίστανται, να εποικίζουν νέα εδάφη. [...] Ως σύστημα, με τον καιρό, η γεωργία γέννησε τον “νομαδισμό”, όχι το κυνήγι».

Το πέρασμα από το κυνήγι-τροφοσυλλογή στη γεωργία

έβλαψε την υγεία και μείωσε το προσδόκιμο ζωής. Ακόμα και σήμερα, οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες της Αρκτικής και της ερήμου Καλαχάρι τρέφονται καλύτερα από τους φτωχούς στις πλούσιες χώρες – και πολύ καλύτερα από πολλούς ανθρώπους στις αποκαλούμενες αναπτυσσόμενες χώρες. Μεγαλύτερο τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού είναι χρονίως υποσιτιζόμενο σήμερα απ' ό,τι ήταν στην Παλαιολιθική Εποχή.

Η στροφή από το κυνήγι-τροφοσυλλογή στη γεωργία δεν έβλαψε μόνο την υγεία. Αύξησε κατά πολύ τον φόρτο εργασίας. Μπορεί οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες της Παλαιολιθικής Εποχής να μη ζούσαν όσο εμείς, η ζωή τους όμως ήταν πιο άνετη από αυτή των περισσότερων σύγχρονων ανθρώπων. Η γεωργία αύξησε την εξουσία των ανθρώπων πάνω στη Γη. Συγχρόνως έκανε φτωχότερους όσους στράφηκαν σε αυτή.

Η ελευθερία των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών υπέκειτο σε περιορισμούς. Η βρεφοκτονία, η γεροντοκτονία και η σεξουαλική αποχή μείωναν τον αριθμό τους. Και πάλι, αυτές οι πρακτικές μπορεί να θεωρηθούν συνέπειες της φτώχειας τους· εξίσου καλά όμως μπορεί να θεωρηθούν τρόποι διατήρησης της ελευθερίας τους.

Οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες δεν επιδόθηκαν στη γεωργία επειδή τους προσέφερε καλύτερη ζωή. Πιθανότατα δεν είχαν άλλη επιλογή. Είτε ως συνέπεια της κλιματικής αλλαγής, είτε ως αργή πληθυσμιακή αύξηση, είτε επειδή η άγρια ζωή είχε μειωθεί λόγω υπερθηρίας, οι κοινότητές τους βρέθηκαν αναγκασμένες να αυξήσουν την παραγωγή τροφής.

Οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες που έγιναν γεωργοί αναπαράχθηκαν ταχύτερα απ' όσους δεν έγιναν. Οι γεωργοί οδήγησαν τους εναπομείναντες κυνηγούς-τροφοσυλλέκτες

σε λιγότερο φιλόξενες περιοχές ή απλώς τους αποτελείωσαν. Όσοι απέμειναν οδηγήθηκαν στην άκρη του κόσμου, σε άγονα εδάφη όπως στην έρημο Καλαχάρι, όπου αργοπεθαίνουν σήμερα.

Η στροφή στη γεωργία δεν προκλήθηκε από μία μοναδική αιτία. Όπου όμως συνέβη, ήταν συγχρόνως αποτέλεσμα και αιτία της αύξησης του αριθμού των ανθρώπων. Η γεωργία έγινε απαραίτητη επειδή καθιστούσε δυνατή την πληθυσμιακή αύξηση. Από το σημείο εκείνο και μετά δεν υπήρχε επιστροφή.

Η ιστορία είναι ένα μαγγανοπήγαδο που το κινεί ο αυξανόμενος αριθμός των ανθρώπων. Σήμερα τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα προωθούνται ως το μόνο μέσο προκειμένου να αποφευχθεί η μαζική λιμοκτονία. Είναι απίθανο να βελτιώσουν τη ζωή των αγροτών ίσως όμως τους δώσουν τη δυνατότητα να πληθύνουν. Τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα είναι άλλη μια στροφή σε έναν τροχό που ξεκίνησε μετά το τέλος του κυνηγιού-τροφοσυλλογής.

3

ΜΙΑ ΕΙΡΩΝΕΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ένας από τους πρωτοπόρους της ρομποτικής είπε: «Τον επόμενο αιώνα, φτηνά αλλά ικανά ρομπότ θα αντικαταστήσουν την ανθρώπινη εργασία σε τόσο μεγάλη έκταση, ώστε η μέση εργάσιμη μέρα θα πρέπει να μειωθεί σχεδόν στο μηδέν προκειμένου να παραμείνουν όλοι απασχολημένοι».

Το όραμα του Hans Moravec για το μέλλον μπορεί να είναι πιο κοντά απ' ό,τι νομίζουμε. Νέες τεχνολογίες αντικαθιστούν ταχύτατα την ανθρώπινη εργασία. Η «κατώτατη τάξη» των μόνιμα ανέργων είναι εν μέρει το αποτέλεσμα

της ανεπαρκούς εκπαίδευσης και της λανθασμένης οικονομικής πολιτικής. Εντούτοις, έφτασε η ώρα ο αυξανόμενος αριθμός να γίνει περιττός από οικονομική άποψη. Είναι εξαιρετικά πιθανό σε μερικές γενιές η πλειονότητα του πληθυσμού να διαδραματίζει μικρό ή και κανένα ρόλο στην παραγωγική διαδικασία.

Η βασική συνέπεια της Βιομηχανικής Επανάστασης ήταν η δημιουργία της εργατικής τάξης. Αυτό δεν συνέβη τόσο επειδή οι άνθρωποι εξαναγκάστηκαν να μετακινηθούν από την επαρχία στις πόλεις όσο επειδή κατέστη δυνατή μια μεγάλη πληθυσμιακή αύξηση. Η αρχή του 21ου αιώνα σηματοδοτεί μια καινούρια φάση της Βιομηχανικής Επανάστασης, που υπόσχεται να καταστήσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού περιττό.

Η Βιομηχανική Επανάσταση που ξεκίνησε στις πόλεις της βόρειας Αγγλίας έχει γίνει πλέον παγκόσμια. Το αποτέλεσμα είναι η παγκόσμια πληθυσμιακή διόγκωση που παρατηρούμε. Συγχρόνως, οι νέες τεχνολογίες απογυμνώνουν τις λειτουργίες της εργατικής δύναμης που δημιούργησε η Βιομηχανική Επανάσταση.

Μια οικονομία στην οποία οι βασικές εργασίες θα εκτελούνται από μηχανές θα αποδίδει αξία στην ανθρώπινη εργασία μόνον όταν αυτή δεν θα μπορεί να αντικατασταθεί. Ο Moravec γράφει: «Πολλές τάσεις στις εκβιομηχανισμένες κοινωνίες οδηγούν σε ένα μέλλον όπου οι άνθρωποι θα εξαρτώνται από τις μηχανές, όπως οι πρόγονοί μας εξαρτόνταν από την άγρια φύση». Αυτό, σύμφωνα με τον Jeremy Rifkin, δεν σημαίνει μαζική ανεργία. Προσεγγίζουμε μάλλον μια εποχή στην οποία, με τα λόγια του Moravec, «σχεδόν όλοι οι άνθρωποι θα δουλεύουν για να διασκεδάσουν άλλους ανθρώπους».

Στις πλούσιες χώρες αυτή η εποχή έχει ήδη φτάσει. Οι παλιές βιομηχανίες έχουν εξαχθεί στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Στην πατρίδα νέα επαγγέλματα έχουν δημιουργηθεί, τα οποία αντικαθιστούν εκείνα της βιομηχανικής περιόδου. Πολλά από αυτά ικανοποιούν ανάγκες που στο παρελθόν ήταν περιορισμένες ή συγκαλύπτονταν. Έχει ξεπηδήσει μια θάλλουσα οικονομία από ψυχοθεραπευτές, υποκατάστατα θρησκειών και πνευματιστικές μπουτίκ. Πέραν αυτών, υπάρχει μια τεράστια παραοικονομία παράνομων επιχειρήσεων που προσφέρουν ναρκωτικά και σεξ. Η λειτουργία της νέας αυτής οικονομίας, νόμιμης και παράνομης, αποβλέπει στο να διασκεδάσει και να περισπάσει έναν πληθυσμό που –παρότι είναι πιο απασχολημένος από ποτέ– ενδόμυχα υποπτεύεται πως κάτι τέτοιο είναι ανώφελο.

Η εκβιομηχάνιση δημιούργησε την εργατική τάξη. Τώρα έχει καταστήσει την εργατική τάξη απαρχαιωμένη. Αν δεν ανακοπεί από κάποια οικολογική κατάρρευση, στο τέλος θα κάνει το ίδιο σχεδόν στον καθένα από εμάς.

4

Η ΚΡΥΦΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΩΗΝ ΜΕΣΑΙΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Η αστική ζωή βασιζόταν στον θεσμό της *καριέρας* – ένα ισόβιο μονοπάτι στη ζωή της εργασίας. Σήμερα, τα επαγγέλματα και οι απασχολήσεις εξαφανίζονται. Σύντομα θα είναι τόσο μακρινά και αρχαϊκά όσο οι διακρίσεις και τα φέουδα στον Μεσαίωνα.

Η μόνη πραγματική θρησκεία μας είναι μια επιφανειακή πίστη στο μέλλον· εντούτοις, δεν έχουμε ιδέα τι θα φέρει το μέλλον. Κανείς, εκτός από τους αδιόρθωτα απελπισμένους,

δεν πιστεύει πλέον στη μακροπρόθεσμη θέαση. Η αποταμίευση είναι τζόγος, οι καριέρες και οι συντάξεις είναι υψηλού επιπέδου ποντάρισμα. Οι λίγοι που είναι εξαιρετικά πλούσιοι διασφαλίζουν τα στοιχήματά τους. Οι προλετάριοι –εμείς οι υπόλοιποι– ζούμε από μέρα σε μέρα.

Στην Ευρώπη και στην Ιαπωνία η αστική ζωή εξακολουθεί να υπάρχει. Στη Βρετανία και στην Αμερική γεμίζει τα θεματικά πάρκα. Η μεσαία τάξη συνιστά μια πολυτέλεια την οποία ο καπιταλισμός δεν είναι πια σε θέση να πληρώνει.

5

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Το κράτος πρόνοιας ήταν ένα παραπροϊόν του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Το Εθνικό Σύστημα Υγείας άρχισε να λειτουργεί λόγω της αεροπορικής επιδρομής των Γερμανών στην Αγγλία, η πλήρης απασχόληση λόγω της στρατολόγησης. Ο μεταπολεμικός εξισωτισμός ήταν επακόλουθο της μαζικής κινητοποίησης στον πόλεμο.

Ας κοιτάξουμε πίσω στον 19ο αιώνα, στην εποχή ανάμεσα στο τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων και την έκρηξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Η μεγάλη εκείνη εποχή της ειρήνης στην Ευρώπη ήταν συνάμα μια περίοδος μεγάλης ανισότητας. Η πλειονότητα του πληθυσμού ζούσε μεροδούλι-μεροφάι και μόνον οι πολύ πλούσιοι ήταν εξασφαλισμένοι από την αιφνίδια φτώχεια. Σήμερα, σχεδόν όλοι βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση. Εντούτοις, η θορυβώδης πλειονότητα απέχει τόσο πολύ από την ασφάλεια που απολαμβάνουν οι πραγματικά πλούσιοι όσο απείχε και κατά τη βικτοριανή εποχή.

Στις εύπορες, υψηλής τεχνολογίας οικονομίες, οι μάζες

είναι περιττές – ακόμα και ως τροφή για τα κανόνια. Οι πόλεμοι δεν διεξάγονται από στρατιές ανθρώπων, αλλά από υπολογιστές – και στα κράτη που έχουν καταρρεύσει και είναι διασκορπισμένα στον κόσμο, από τις κουρελιασμένες στρατιές ατάκτων και φτωχών. Εξαιτίας αυτής της μεταβολής, η πίεση για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής έχει χαλαρώσει. Οι πλούσιοι μπορούν να περνούν τη ζωή τους χωρίς να έρχονται σε επαφή με την υπόλοιπη κοινωνία. Στον βαθμό που δεν απειλούν τους πλουσίους, οι φτωχοί μπορούν να αφήνονται στην ησυχία τους.

Η κοινωνική δημοκρατία αντικαταστάθηκε από μια ολιγαρχία πλουσίων ως μέρος του τιμήματος της ειρήνης.

6

ΕΝΑ ΔΙΣΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΟ ΜΠΑΛΚΟΝΙΑ ΜΕ ΘΕΑ ΤΟΝ ΗΛΙΟ

Οι μέρες κατά τις οποίες δέσποζε η αγροτική οικονομία έχουν παρέλθει προ πολλού. Αυτές της βιομηχανίας έχουν σχεδόν τελειώσει. Η οικονομική ζωή δεν εστιάζει πλέον κυρίως στην παραγωγή. Σε τι λοιπόν εστιάζει; Στη διασκέδαση.

Ο σύγχρονος καπιταλισμός είναι τρομακτικά παραγωγικός, όμως αυτό που τον κινητοποιεί δεν είναι η παραγωγικότητα, αλλά το να παραμείνει σε απόσταση η ανία. Όπου κυριαρχεί ο πλούτος, η κύρια απειλή είναι η απώλεια της επιθυμίας. Με την τόσο γρήγορη ικανοποίηση των επιθυμιών, σύντομα η οικονομία καταλήγει να βασιζέται στην κατασκευή ακόμα πιο ασυνήθιστων αναγκών.

Το καινοφανές δεν είναι ότι η ευημερία βασιζέται στην τόνωση της ζήτησης, αλλά το γεγονός ότι αυτή δεν θα έχει διάρκεια εάν δεν επινοήσει νέες διαστροφές. Την οικονομία

την ποδηγετεί η επιταγή της διαρκούς καινοτομίας και η ευρωστία της βασίζεται πλέον στην κατασκευή της παράβας. Το φάντασμα που την στοιχειώνει είναι ο υπερκορεσμός – όχι μόνο των υλικών αγαθών, αλλά και των εμπειριών που έχουν ξεθωριάσει. Οι νέες εμπειρίες ξεπερνιούνται ως απαρχαιωμένες πιο γρήγορα απ’ ό,τι τα προϊόντα.

Οι θιασώτες των «παραδοσιακών αξιών» επιτίθενται στη σύγχρονη ασυδοσία. Ξέχασαν αυτό που κάθε παραδοσιακή κοινωνία καταλάβαινε – ότι, χωρίς την παραμυθία της διαστροφής, αρετή δεν μπορεί να υπάρξει. Επιπλέον, δεν μπορούν να διακρίνουν την οικονομική αναγκαιότητα των νέων διαστροφών. Τα υποκατάστατα των ναρκωτικών και του σεξ είναι υποδειγματικά προϊόντα του 21ου αιώνα. Αυτό δεν οφείλεται στο ότι, όπως λέει το ποίημα του J. H. Prynne:

Η μουσική
το ταξίδι, η συνήθεια και η σιωπή είναι *χρήμα*

– παρότι αυτό ακριβώς είναι. Οφείλεται στο ότι οι νέες διαστροφές είναι προφυλακτικά απέναντι στην απώλεια της επιθυμίας. Το έκστασι, το βιάγκρα, τα σαδομαζοχιστικά σαλόνια της Νέας Υόρκης και της Φραγκφούρτης δεν συμβάλλουν απλώς στην ηδονή. Είναι αντίδοτα στην ανία. Σε μια εποχή κατά την οποία ο κορεσμός απειλεί την ευημερία, ηδονές που ήταν απαγορευμένες στο παρελθόν έχουν πλέον καταστεί τα βασικά προϊόντα της νέας οικονομίας.

Ίσως είμαστε τυχεροί που έχουμε γλιτώσει από την ταλαιπωρία της απραγίας. Στο μυθιστόρημά του *Νύχτες κοκαΐνης*, ο Τζ. Γκ. Μπάλαρντ παρουσιάζει τον Ναυτικό Όμιλο, ένα συγκρότημα αποκλειστικά για πλούσιους Βρετανούς συνταξιούχους στο ισπανικό θέρετρο Εστρέλα ντελ Μαρ: